

СУЧАСНИЙ РИНОК ПРАЦІ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

БАБИЧ С. М.

УДК 331.52

Бабич С. М. Сучасний ринок праці в економічній системі

У статті проаналізовано сучасні тенденції ринку праці, його основні елементи та механізм функціонування. Обґрунтовано актуальність і необхідність більш детального та поглибленого аналізу особливостей сучасного ринку праці для створення високоефективної стратегії сталого розвитку регіонів та держави в цілому. Структуровано основні чинники та показники впливу на соціально-економічні напрями розвитку ринку праці. Розглянуто ринок праці як елемент ринкової системи поліпшення національної економіки. Освітлено проблеми та окреслено напрями політики у сфері зайнятості на всіх рівнях з метою забезпечення високої якості життя населення та високої ефективності економічної діяльності.

Ключові слова: ринок праці, економічна система, стратегія сталого розвитку, зайнятість.

Табл.: 2. **Бібл.:** 6.

Бабич Світлана Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: Babych_S.N@mail.ru

УДК 331.52

UDC 331.52

Бабич С. Н. Современный рынок труда в экономической системе

В статье проанализированы современные тенденции рынка труда, его основные элементы и механизм функционирования. Обоснована актуальность и необходимость более детального и углубленного анализа особенностей современного рынка труда для создания высокоэффективной стратегии устойчивого развития регионов и государства в целом. Структурированы основные факторы и показатели влияния на социально-экономические направления развития рынка труда. Рассмотрен рынок труда как элемент рыночной системы улучшения национальной экономики. Освещены проблемы и очерчены направления политики в сфере занятости на всех уровнях с целью обеспечения высокого качества жизни населения и высокой эффективности экономической деятельности.

Ключевые слова: рынок труда, экономическая система, стратегия устойчивого развития, занятость.

Табл.: 2. **Библ.:** 6.

Бабич Светлана Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и менеджмента, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: Babych_S.N@mail.ru

Babich S. N. A Modern Labor Market in the Economic System

Modern market of labor tendencies, his basic ingredients and mechanism of functioning, are analyzed in the article. Actuality and necessity of more detailed and deep analysis of features of modern labor market is reasonable after for creation of high-efficiency sustainable development strategy of regions and state in the whole. Structured basic factors and indexes of influence on socio-economic directions of market of labor development. A labor market, as ingredient of the market system of improvement of national economy, is considered. This article lights up problems and outlines directions of policy in the field of employment on all levels with the purpose of providing of high quality of life of population and high efficiency of economic activity.

Key words: labor market, economic system, sustainable development strategy, employment.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 6.

Babich Svetlana N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic and Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: Babych_S.N@mail.ru

В умовах становлення та функціонування ринкової економіки необхідно створення механізму забезпечення ефективної праці та прогресивного розвитку ринку праці в Україні на всіх рівнях, що сприятиме активному формуванню й раціональному використанню людського потенціалу, як головного чинника покращення життя суспільства, соціально-економічного зростання та загального розвитку економіки в цілому. Актуальним питанням у сучасних умовах є основні тенденції, притаманні вітчизняному ринку праці, проаналізувавши які, стає можливим спрогнозувати майбутню ситуацію на ринку праці та дає можливість державі забезпечити ефективну політику у сфері зайнятості населення.

Сучасний досвід реформування економіки України свідчить про необхідність посилення уваги до ринку праці, оскільки успішний розвиток економіки неможливий без функціонування цивілізованого ринку праці. Ринок праці є найбільш складним елементом ринкової економіки, оскільки зачіпаються не лише інтереси працівника і працедавця, але і відображуються практично усі соціально-економічні явища, що відбуваються в суспіль-

стві. Значні фундаментальні перетворення в житті суспільства обумовлюють необхідність формування принципово нового механізму узгодження різноманітних економічних інтересів і, в першу чергу, агентів ринку праці, які мають особливу соціально-економічну значущість.

Ринок праці як складова частина ринкової економіки є механізмом узгодження інтересів суб'єктів ринку (працедавців і найманої робочої сили). Головними елементами цього механізму є сукупна пропозиція, що охоплює усю найману робочу силу, і сукупний попит, як загальна потреба економіки в найманій робочій силі. Від того, наскільки успішно функціонує економіка, в якій фазі економічного циклу вона знаходиться, якою є поведінка основних суб'єктів ринку праці, залежить попит на робочу силу і її пропозицію, а відповідно – рівень і структура зайнятості, незайнятості і безробіття.

Між тим перехід до ринкової економіки в корені змінює положення регіонів у політичній, соціальній і економічній системі держави. Відбуваються дві важливі трансформації: по-перше, демократизація системи сприяє розвитку самостійності регіонів; по-друге, ринкові

стосунки спонукають високу соціальну активність населення регіонів. Усе разом узятє, у тому числі природні ресурси, виробнича і соціальна інфраструктура, дають поштовх територіальним системам до саморозвитку. Сьогодні можна спостерігати процеси регіонального розвитку, як в економіці, так і в соціальній сфері держави, що відбуваються в різних територіальних системах. Згідно концепції, стратегії стійкого розвитку регіонів України на період до 2020 р., у рамках програми президента України «Україна – для людей» кінцевою метою розвитку повинно виступати не сам по собі економічне зростання, темпи і розміри накопичення, а людина, забезпечення її матеріальних і духовних потреб. У той же час структурна перебудова економіки лише надає для цього можливості і інструменти. Як вони будуть використані – предмет політичного вибору, визначуваний основними напрямками соціальної політики держави. Вони включають: створення умов, можливостей громадянам заробляти кошти для задоволення своїх потреб; забезпечення раціональної зайнятості населення; забезпечення зростання грошових прибутків населення; поліпшення соціального забезпечення непрацездатних громадян; підвищення міри захисту соціально вразливих груп населення.

Вибір на користь соціально орієнтованої економіки породжує ряд проблем, головними з яких є: проблема балансу соціального і економічного компонентів, оскільки витрати, супроводжуючі впровадження неекономічних цінностей у товаристві, припускають втрату ефективності виробництва; проблема врахування економічних інтересів різних шарів населення та їх готовності брати участь у проведенні економічних реформ; проблема приведення в рівновагу структур попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці.

Сучасний ринок праці в Україні можна описати як взаємодію певних сегментів: значної офіційної зайнятості, але що має тенденцію до скорочення; відносно невисокою долею реєстрованого безробіття; регіональної диспропорції між наявністю і потребою в робочій силі, як з кількісного, так і з якісного боку; масштабної неповної (чи часткової) зайнятості; вторинною формою зайнятості усіх груп економічно активного населення. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку України обумовлюють, з одного боку, появу негативних соціальних явищ на ринку праці (якісна невідповідність структур попиту і пропозиції робочої сили, неповна зайнятість), а з іншого – наповнення новим перспективним змістом вже наявних явищ і процесів (гнучкі форми зайнятості, людський потенціал у сфері праці, конкурентоспроможність трудових ресурсів). У ході еволюційного економічного розвитку можлива і потрібна трансформація структури зайнятості як ключової умови раціональної зміни структури національного виробництва (створення високотехнологічних виробництв, розвиток сфери інноваційних послуг і т. д.).

Ефективність функціонування ринку праці з кількісного боку припускає повну зайнятість, тобто залучення максимального числа трудових ресурсів, у свою чергу, з якісного боку економічно раціонально викорис-

товувати трудові ресурси і соціально оптимально погоджувати інтереси працівників, працедавців і держави, забезпечуючи ефективну зайнятість. В основі перетворення традиційної зайнятості в економічно і соціально ефективну зайнятість є видимою, передусім, спрямованість на потреби і інтереси як суспільства і виробництва, так і населення.

Особливого значення набуває в наш час грамотне узгодження соціально-економічних перетворень з потребами і долями людей у зв'язку з докорінною перебудовою системи суспільних відносин. Найсуттєвіші перетворення відбуваються саме в соціально-трудовій сфері, зачіпаючи інтереси мільйонів людей і відбиваючись на результатах економічного розвитку всієї країни. Дуже важливими під час змін є також гнучкість і мобільність, постійна адаптація людей до нових умов економічного розвитку.

Для більш повного досягнення мети дослідження людські ресурси характеризуються різними соціально-економічними категоріями. Розглянемо та проаналізуємо ті з них, що використовуються економікою праці для характеристики різноманітних процесів ринку праці: населення як джерело поповнення трудових ресурсів; економічно активне населення, яке забезпечує пропозицію своєї робочої сили для виробництва товарів і надання послуг; трудові ресурси, як реальних працівників, що вже зайняті в економіці країни, так і потенційних, котрі не зайняті, але можуть працювати.

За даними *табл. 1* обстеження населення з питань економічної активності за регіонами ми бачимо, що кількість економічно активного населення віком 15 – 70 років у 2011 р., порівняно з 2010 р. (22051,6 тис. осіб) практично не змінилась та склала 22,1 млн осіб, з яких 20,3 млн осіб, або 92,1% були зайняті економічною діяльністю, а решта 1,7 млн осіб – відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП) – класифікувалися як безробітні. Розподіл економічно активного населення за статтю приблизно пропорційний, але усе ж таки спостерігається тенденція незначної переваги чоловічої статі. Також ми можемо стверджувати, що на сьогоднішній день в Україні економічна активність міського населення перевищує сільську місцевість, що обумовлено недостатньою кількістю існуючих робочих місць. Рівень економічної активності населення віком 15 – 70 років збільшився з 63,7% у 2010 р. до 64,3% у 2011 р., а для населення працездатного віку – з 72,0% до 72,7% відповідно. Зростання цього показника спостерігалось як серед мешканців міських поселень так сільської місцевості. У деяких регіонах східної України економічна активність міського населення вища більш ніж у п'ять разів, кардинально протилежна тенденція спостерігається у західних регіонах.

Таким чином, ефективна і вільно обрана зайнятість відображає стан кількісної і якісної збалансованості між потребою населення в роботі і робочими місцями, за якої створюються сприятливі умови для соціально-економічного прогресу і дотримуються інтереси як окремих працівників, так і суспільства в цілому.

Економічно активне населення по регіонах у 2011р. *

Регіон / область	Економічно активне населення у віці 15 – 70 років, тис. осіб						
	Усього	У тому числі		За статтю		За місцем проживання	
		зайняті	безробітні	жінки	чоловіки	міські поселення	сільська місцевість
Україна	22056,9	20324,2	1732,7	10607,0	11449,9	15085,0	6971,9
Автономна Республіка Крим	972,8	913,9	58,9	453,2	519,6	578,1	394,7
Вінницька	773,9	698,7	75,2	376,9	397,0	371,6	402,3
Волинська	480,0	440,1	39,9	233,3	246,7	226,8	253,2
Дніпропетровська	1643,6	1531,3	112,3	791,2	852,4	1384,1	259,5
Донецька	2173,1	1995,4	177,7	1066,6	1106,5	1954,8	218,3
Житомирська	614,9	553,5	61,4	301,4	313,5	336,1	278,8
Закарпатська	577,9	522,7	55,2	263,1	314,8	245,3	332,6
Запорізька	891,9	827,4	64,5	433,4	458,5	678,3	213,6
Івано-Франківська	580,2	529,7	50,5	278,5	301,7	254,9	325,3
Київська	808,5	754,4	54,1	382,2	426,3	508,9	299,6
Кіровоградська	474,0	433,1	40,9	229,8	244,2	298,9	175,1
Луганська	1072,5	1002,2	70,3	517,9	554,6	913,1	159,4
Львівська	1192,8	1100,7	92,1	561,0	631,8	713,2	479,6
Миколаївська	584,9	537,5	47,4	280,2	304,7	382,8	202,1
Одеська	1115,2	1048,5	66,7	509,7	605,5	755,6	359,6
Полтавська	720,2	654,2	66,0	353,1	367,1	439,6	280,6
Рівненська	546,0	489,2	56,8	265,8	280,2	243,1	302,9
Сумська	570,9	518,9	52,0	285,9	285,0	386,7	184,2
Тернопільська	483,8	433,6	50,2	233,3	250,5	211,1	272,7
Харківська	1375,2	1279,0	96,2	644,2	731,0	1099,6	275,6
Херсонська	528,5	480,7	47,8	244,4	284,1	294,5	234,0
Хмельницька	627,6	572,2	55,4	306,0	321,6	344,0	283,6
Черкаська	624,1	566,4	57,7	302,3	321,8	351,6	272,5
Чернівецька	419,6	385,4	34,2	201,3	218,3	127,1	292,5
Чернігівська	530,2	475,3	54,9	266,1	264,1	321,1	209,1
м Київ	1483,5	1401,0	82,5	730,7	752,8	1483,5	–
м. Севастополь	191,1	179,2	11,9	95,5	95,6	180,6	10,5

* Створено за даними «Статистичний щорічник України 2011».

Зрозуміло, що у зв'язку з постійним розвитком потреб людини і суспільства, з науково-технічним прогресом зростають кількісні та якісні параметри ідеалу ефективної зайнятості, у результаті чого його постійно треба прагнути, але неможливо досягти. У економічній теорії та практиці існує певна система показників, яка відображає рівень ефективності зайнятості. Ця система може включати певні показники (табл. 2), які дають змогу не тільки оцінити існуючий стан на ринку праці в Україні, але і виявлені проблеми дають змогу визначення нових тенденцій у зайнятості населення.

Аналізуючи данні табл. 2, маємо змогу спостерігати, що кількість зайнятого населення віком 15 – 70 років у 2011 р., порівняно з 2010 р., збільшилась на 58,2 тис.

осіб, або на 0,3% та становила 20,3 млн осіб, з яких особи працездатного віку склали 18,5 млн, або 91,1%. Рівень зайнятості населення віком 15 – 70 років відповідно зріс у зазначений період з 58,5% до 59,2%, а у населення працездатного віку – з 65,6% до 66,5%. У структурі зайнятих спостерігалось зменшення питомої ваги найманих працівників і збільшення частки працюючих у секторі самостійної зайнятості.

Кількість безробітних (за методологією МОН) у віці 15 – 70 років у 2011 р., порівняно з 2010 р., зменшилась на 52,9 тис. осіб, або на 3,0%, і становила 1,7 млн осіб. Серед безробітних майже три чверті склали мешканці міських поселень (1,2 млн осіб), решту – сільські жителі. Зменшення кількості безробітного населення віком 15 – 70 років відбулося в основному за рахунок осіб працездатного віку (на 52,5 тис. осіб, або на 3,0%).

Основні показники ринку праці 2010 – 2011рр.*

Показник	Одиниця виміру	2010 р.	2011р.	2011 р. до 2010 р., %
Економічно активне населення у віці 15 – 70 років працездатного віку	тис. осіб	22051,6	22056,9	100,0
		20220,7	20247,9	100,1
Рівень економічної активності населення у віці 15 – 70 років працездатного віку	% до населення відповідної вікової групи	63,7	64,3	x
		72,0	72,7	x
Зайняте населення у віці 15 – 70 років працездатного віку	тис. осіб	20266,0	20324,2	100,3
		18436,5	18516,2	100,4
Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років працездатного віку	% до населення відповідної вікової групи	58,5	59,2	x
		65,6	66,5	x
Кількість населення віком 15 – 70 років, зайнятого у неформальному секторі економіки	тис. осіб	4649,2	4704,9	101,2
		% до загальної кількості зайнятого населення відповідної вікової групи	22,9	23,1
Безробітне населення (за методологією МОН) у віці 15 – 70 років працездатного віку	тис. осіб	1785,6	1732,7	97,0
		1784,2	1731,7	97,1
Безробітні, зареєстровані у державній службі зайнятості, працездатного віку	тис. осіб	452,1	505,3	111,8
Рівень безробіття населення (за методологією МОН) у віці 15 – 70 років працездатного віку	% до економічно активного населення відповідної вікової групи	8,1 8,8	7,9 8,6	x x
Рівень зареєстрованого безробіття населення працездатного віку	% до економічно активного населення працездатного віку	2,2	2,5	x
	% до населення працездатного віку	1,6	1,8	x
Рівень економічної неактивності населення у віці 15 – 70 років працездатного віку	% до населення відповідної вікової групи	36,3 28,0	35,7 27,3	x x
Кількість незайнятих громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості впродовж звітної періоду, з них працевлаштовано	тис. осіб	1847,4	1855,0	100,4
		744,5	762,7	102,4
Рівень працевлаштування	у % до тих, які перебували на обліку	40,3	41,1	x
Узяли долю у громадських роботах	тис. осіб	318,2	363,0	114,1
Проходили професійне навчання	тис. осіб	203,3	215,6	106,1
Потреба в робочій силі	на кінець періоду, тис. осіб	63,9	59,3	92,9
Навантаження незайнятого населення на 10 вільних робочих місць, вакантних посад	на кінець періоду, осіб	88	84	95,5
Кількість безробітних, які отримували допомогу по безробіттю	на кінець періоду, тис. осіб	411,3	365,3	88,8
	% до тих, які перебували на обліку на кінець періоду	75,5	75,7	x

* Створено за даними «Статистичний щорічник України 2011».

Рівень безробіття населення віком 15 – 70 років (за методологією МОН) у цілому по Україні знизився на 0,2% і становив 7,9% економічно активного населення зазначеного віку (серед населення працездатного віку – 8,6%). У міських поселеннях зазначений показник зменшився на 0,6%, проте у сільській місцевості спостерігалось його збільшення на 0,4%.

Кількість економічно неактивного населення віком 15 – 70 років у 2011 р. складала 12,3 млн, або більше третини всього населення цього віку. Із зазначеної кількості кожен другий був пенсіонером, кожен четвертий – учнем або студентом, кожен п'ятий – виконував домашні (сімейні) обов'язки.

Одним із напрямів соціального захисту незайнятого населення є організація оплачуваних громадських робіт, які забезпечують тимчасову зайнятість. На таких роботах у 2011 р. працювали 363,0 тис., що на 14,1% більше, ніж у 2010 р. У основному, це були особи, які мали статус безробітного (99,8%). Середня тривалість громадських робіт у розрахунку на одного зареєстрованого безробітного, залученого до їх проведення, у минулому році становила 14,7 дня проти 14,1 дня у 2010 р. Загалом на організацію та проведення таких робіт у зазначеному періоді було витрачено 349,7 млн грн, що в 1,4 раза більше, ніж у 2010 р.

З метою підвищення конкурентоспроможності безробітних державною службою зайнятості здійснюється їх професійне навчання (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації). У навчальних закладах усіх типів упродовж 2011 р. професійне навчання проходили 215,6 тис. зареєстрованих безробітних, що на 6,1% більше, ніж у 2010 р.

Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією за професіями є чинником, що обмежує як можливості працевлаштування безробітних, так і задоволення потреб роботодавців у працівниках. Навантаження незайнятого населення на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) знизилось з 88 осіб на кінець грудня 2010 р. до 84 осіб на кінець грудня 2011 р.

Саме зміст і сукупність цих показників засвідчує, що зайнятість має не лише економічне, а і велике соціальне значення, в зв'язку з чим вона стає важливим елементом соціально-економічної політики держави.

Ринок праці як частина ринкової структури забезпечує рух товарів і послуг, направляючи і вилучаючи ресурси з галузей національного господарства відповідно до руху капіталів і товарів. На відміну від інших типів ринків ринок праці має не лише ресурсний, товарний характер, але і породжує незрівнянно більше економічних і соціальних проблем (бідність, безробіття, інфляцію і так далі), соціальну напруженість в товаристві (митинги, демонстрації протесту, страйки і тому подібне), сучасні потужні громадські рухи і соціальні революції, а також різноманітні організації найнятих робітників (партії, профспілки, молодіжні організації, товариства споживачів і тому подібне), організації працедавців. Особливість національного ринку полягає в тому, що у ньому не може бути досягнутий стан повної зайнятості

населення. Це пов'язано з тим, що для розвитку національної економіки потрібна наявність незадіяних або ще не освоєних ресурсів, до яких належать трудові ресурси. Наявність вільних трудових ресурсів, не задіяних в економіці, дозволяє їй розвиватися.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах глобалізації, інформатизації Україна продовжує свій шлях становлення незалежності, побудови правової та демократичної держави. Активна політика держави на ринку праці у сфері зайнятості має стати пріоритетом як економічної, так і соціальної політики держави. Забезпечення продуктивної зайнятості є потужним чинником як економічного зростання країни, так і розширення можливостей людського розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Астахова О. В. Державна політика на ринку праці: історичний аспект / О. В. Астахова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2010. – № 3. – С. 16 – 19.
2. Дворецька Г. В. Соціологія праці : навч. посібник / Г. В. Дворецька. – К. : КНЕУ, 2001. – 244 с.
3. Денисенко М. П. Державне регулювання ринку праці в Україні: досвід і проблеми / М. П. Денисенко, Л. С. Гулик // Економіка та держава. – 2005. – № 1. – С. 8 – 10.
4. Маршавін Ю. М. Соціально відповідальне підприємництво як чинник розвитку ринку праці України / Ю. М. Маршавін // Ринок праці та зайнятість населення. – 2010. – № 4. – С. 7-10.
5. Офіційний сайт Міністерства праці та соціальної політики. – Режим доступу : <http://www.minpraci.gov.ua>
6. Статистичний бюлетень 2011 рік // Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>